

Voorbij, voorbij

www.meulenhoff.nl

Clairy Polak

Voorbij, voorbij

Roman

MEULENHOF

Eerste druk juni 2019
Tweede druk juni 2019
Derde druk juli 2019
Vierde druk november 2019
Vijfde druk oktober 2021

ISBN 978-90-290-9429-0
ISBN 978-94-023-1332-1 (e-book)
ISBN 978-90-528-6135-7 (audio)
NUR 301

Omslagontwerp: Pinta Grafische Producties
Omslagbeeld: 'Keepsakes' © Jim Holland
Auteursfoto: © Tessa Posthuma de Boer
Zetwerk: CeevanWee, Amsterdam

© 2019 Clairry Polak en Meulenhoff Boekerij bv, Amsterdam
Deze uitgave kwam tot stand dankzij bemiddeling van Sebes &
Bisseling Literary Agency te Amsterdam

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor (en door) Nico

Oh my man I love him so
He'll never know...

I

HET LIEFST ZOU ze nu in de auto stappen, naar Zwitserland rijden, uitstappen in Stechelberg, naar boven klimmen het Sefinental in, een laatste groet brengen aan de plek waar ze ruim twintig jaar geleden de as van haar vader had uitgestrooid, verder lopen naar het eind van het dal, voorbij die prachtige grote zwerfkei aan de rivier waar ze altijd picknickten en de meegebrachte drank koelden, de gletsjer op klauteren en het zich gemakkelijk maken met een fles wodka in de hand en Schuberts *Winterreise* op de oren.

Hoe romantisch kan zelfmoord zijn, denkt Judith, en bovendien zou het wel wat overdreven zijn om er negenhonderd kilometer voor te reizen. Dus blijft ze op de bank zitten, het bijna lege glas rode wijn in de hand, met de andere hand wezenloos de oude kat aaiend, de wangen nat van zelfmedelijden en schuldgevoel. Met dat ene beeld voor ogen: Leo met een van woede en onbegrip vertrokken gezicht, handen diep in de zakken van zijn regenjas, weglopend en weer terugkerend, haar vervloekend omdat ze hem ergens naartoe had gebracht waar ze hem zou achterlaten, tussen allemaal vreemde mensen. Want hoewel hij

niet meer in staat was de dingen te benoemen, na te denken in termen van oorzaak en gevolg, en allang niet meer wist waar hij woonde of waar hij thuis was, voelde hij blijkbaar feilloos aan dat ze hem onder valse voorwendse-len had meegenomen op een tochtje – ‘kom schat, we gaan een eindje rijden’ – waarvan hij niet zou terugkeren. Dat ze hem verraden had en in de steek zou laten.

Ze heeft zich dit moment het afgelopen jaar talloze malen proberen voor te stellen, maar het was haar telkens weer ontglipt. Zoals je bij het ontwaken een vaag besef kunt hebben van een gebeurtenis waarvan je moet hebben gedroomd, maar die je niet kunt thuisbrengen. Ten slotte had ze het moment zo lang mogelijk uitgesteld en de gedachten eraan verdrongen totdat de werkelijkheid ondraaglijker was geworden dan de droom.

‘Je moet nu weggaan,’ had de Eerste Verzorgende tegen haar gezegd – de mensen worden hier regelmatig aange-duid met hun functie – ‘het is beter dat je nu gaat. Wij nemen het over, we zijn dit gewend. Bel morgen maar even.’

‘Ach gut,’ had ze de receptioniste die de deur voor haar ontsloot nog horen zeggen toen ze snikkend naar buiten liep. Zo was ze naar Amsterdam teruggereeden en sindsdien had ze niet meer kunnen ophouden met huilen.

Vrijheid. Wat had Judith er de laatste vier zware maanden naar verlangd, toen Leo ieder moment van de dag en de nacht agressief kon worden of weg kon lopen en ze bijna was bezweken van vermoeidheid. De vrijheid om dingen te doen waar ze de afgelopen jaren niet meer aan toe was gekomen, omdat ze Leo geen minuut van de dag meer alleen

kon laten zonder dat er ongelukken gebeurden. Omdat hij het gas aandeed om water op te zetten of te koken en hij het volgende moment al niet meer wist waarom hij bij het fornuis stond. Omdat hij de wc niet meer wist te vinden en zijn plas dan maar deed in een stoel of op de bank. Omdat hij haar doorlopend zocht en in paniek raakte als hij haar niet vond, de straat op liep om haar te roepen, de weg kwijtraakte en in het gunstigste geval door een buurtbewoner werd opgepikt, gekalmeerd en weer thuisgebracht. Maar ook als ze er was rende hij regelmatig de straat op, op weg naar iets onduidelijks dat hij thuis noemde. Dan was het alsof hij vluchtte, zo ver mogelijk bij haar vandaan, de cipier die hem gevangenhield op een plek die hij niet langer herkende als hun woning en die hem altijd wilde vergezellen als hij eens een frisse neus wilde halen. Ze had het hem zo vaak proberen uit te leggen, maar hij begreep het niet – hij was toch geen kind? Of hij onthield het niet, wat er na haar zoveelste poging om het duidelijk te maken steevast toe leidde dat ze tegen hem uitviel. Uit wanhoop, woede of onmacht, dat maakte niet uit, maar ze had dat natuurlijk nooit mogen doen. Hij kon het tenslotte ook niet helpen, het was die stomme ziekte, en bovendien hielp het niet om te schreeuwen, maar ze had er steeds minder weerstand tegen kunnen bieden. Om vervolgens verteerd te worden door spijt, bittere spijt dat ze zich had laten gaan en hem had gekwetst en in verwarring gebracht. Haar Leo, van wie ze zo ontegenwoordig veel hield, die ze zo miste en zonder wiens nabijheid ze zich zo eenzaam voelde.

Judith schenkt zichzelf nog eens in. Even moet ze glimlachen bij de gedachte aan het begin van hun liefde, toen

na de eerste maanden duidelijk werd dat hij bij haar in Amsterdam zou intrekken. Aanvankelijk had het vooruitzicht voortaan alles met z'n tweeën te moeten doen of in ieder geval doorlopend rekening met hem te moeten houden haar beangstigd. Nooit meer onderuit op de bank met een zak chips of chocoladetoffees, ongegeneerd zitten snotteren bij een sentimentele flutfilm, nooit meer de boel de boel kunnen laten, onaangekondigd een paar dagen weg naar vrienden, *Vier letzte Lieder* keihard door de kamer laten schallen of een dagje ongewassen in badjas door het huis scharrelen. Maar ze had het allemaal geen moment gemist. Tot haar verbazing vond ze het heerlijk Leo voortdurend om zich heen te hebben. Op het ongezonde af. Als Leo in de buurt was ging het leven een octaaf omhoog. Behalve werken deden ze al snel alles samen en dat was al die jaren zo gebleven.

Nu zou ze voortaan alles weer alleen moeten doen. Alleen uitgaan en alleen thuiskomen, alleen naar bed en alleen opstaan, alleen eten, alleen drinken. Alleen herinneringen ophalen. Alleen leven, alleen doodgaan. Ze neemt nog een glas wijn en zet de televisie aan.

Zestig is Judith nu. Totdat ze Leo leerde kennen, bijna dertig jaar geleden, was ze overtuigd single, had ze haar eerste schreden in de journalistiek gezet en verdiende ze de kost met allerlei schnabbels. Een handjevol goede vrienden en een iets grotere kennissenkring was voldoende om zich mee te amuseren, slap te ouwehoeren, felle politieke discussies te voeren en uit te gaan. Zo nu en dan nam ze iemand mee naar huis uit het café, omdat dat er nou een-

maal bij leek te horen en de drank ervoor zorgde dat ze zich wat minder bewust was van haar lichaam. Over het algemeen vond ze seks een nogal overschat genoeg, maar ter afsluiting van een avondje uit was het ontspannen en vrijblijvend genoeg om er plezier aan te beleven. En het was ook niet vervelend je zo nu en dan begeerd te voelen.

Een avondje stappen was in die tijd een vast onderdeel van haar levensstijl. Als ze iemand de weg moest uitleggen in Amsterdam deed ze dat meestal aan de hand van de kroegen langs de route. Het was dus niet vreemd dat ze ook Leo in het café had leren kennen. Hij was een drinkmaatje uit de stamkroeg van haar vriendin Gerdie, die had besloten Leo aan haar te koppelen nadat het haar zelf, ondanks menige gezamenlijk doorgebrachte en rijkelijk besprenkelde avond, niet was gelukt hem in bed te krijgen. Je zou het een vriendendienst kunnen noemen.

Toen ze op een koude winteravond tegen elven het café binnenkwam stonden ze aan de bar met hun jassen nog aan. Gerdie gehuld in een halflange jas van namaakbont met naast haar een soort michelinmannetje in een dik gewatteerd jack met een rood hoofd van de kou en de kenmerklijke hoeveelheid drank die er al doorheen was gegaan.

Het was geen liefde op het eerste gezicht geweest, zeg maar gerust een valse start.

‘Dit is nou Leo.’

‘Hallo, Leo dus,’ zei Leo. ‘Veel over je gehoord.’

‘Nou, dan hoeft ik je dus niets meer te vertellen,’ had ze stuurs geantwoord. ‘Leuke avond gehad?’ Ze had er een hekel aan op achterstand te beginnen als het gezelschap al

een slok ophad. En het ergerde haar behoorlijk dat Gerdie blijkbaar al van alles over haar had verteld zonder dat ze wist wat. Hoe het verder was gegaan die avond was ze vergeten, die herinnering was verzopen in een poging haar ongemak te verdrinken.

Daarna was hij vaker langsgekomen als ze met Gerdie in het café had afgesproken. Op eigen gelegenheid. Min of meer nuchter, minder rood en niet verpakt in een glimmend jack bleek Leo een aardige, charmante man te zijn, een levensgenieter met onverwacht veel humor, prachtige handen, blauwe pretogen achter de brillenglazen, en mondhoeken die, als hij het naar zijn zin had, omhoog krulden tot zijn mond een half maantje vormde.

‘Nou, het is geen Robert Redford,’ begroette een van haar beste vrienden haar nieuwe liefde. Op de een of andere manier klonk dat geruststellend, als een bevestiging dat het deze keer echte liefde was en geen kortstondige betovering door een quasiromantische sprookjesheld. Niet dat ze in het verleden heel erg verwend was met knappe heren. De meeste mannen met wie ze in haar volwassen leven iets had gehad waren een flink stuk ouder geweest dan zij en met enige regelmaat ook min of meer getrouwd, wat de vrijblijvendheid zeer ten goede kwam. Ook Leo was ouder, dertien jaar maar liefst. Hij was al een tijd gescheiden en aanvankelijk nogal terughoudend om een relatie met haar te beginnen júst vanwege het leeftijdsverschil, wat ze op een bepaalde manier wel aandoenlijk vond. Ze hadden het heerlijk samen, konden niet van elkaar afblijven, wat Judith buitengewoon verbaasd deed staan over zichzelf en

wat de omgeving afwisselend vertederde en irriteerde.

Geheel tegen de tijdgeest in had ze hem na anderhalf jaar ten huwelijk gevraagd, op een ijskoude winterse avond – vele malen kouder dan die toen ze elkaar voor het eerst hadden ontmoet, er werd later die week een Elfstedentocht gereden. Ze zaten in een afgeladen vol Amsterdams eet-café. Hij had tranen in zijn ogen gekregen, maar tegelijkertijd had zijn mond gelukkig het halve maantje gevormd waar ze zo dol op was: ‘Ja, o, graag. Meen je dat, weet je het zeker?’ had hij geantwoord en ze waren starnakel geworden en over het ijs van de Bloemgracht teruggewankeld naar huis.

2

‘IK HEB HEM net nog gezien, hij zwerft hier beneden ergens rond,’ is het eerste wat de conciërge zegt als Judith door de dubbele glazen deur de hal van de instelling binnenkomt waar Leo nu woont. De vloer bestaat uit straattegels, om een natuurlijke overgang te suggereren van de buitenwereld naar de binnenwereld van de bewoners. Vanuit de hal ziet ze het centrale plein met het waterbassin en de klaterende fonteintjes. Eenmaal binnen lijkt het net een kleine woonwijk. Leo heeft een kamer in woning nummer 23. Hij wandelt veel door de wijk en gaat met enige regelmaat buurten bij een van de andere woningen. Dan moet ze hem zoeken, wat soms wel een halfuur kan duren. Hij is niet iemand voor achter de geraniums, nog niet.

Toen hij nog thuis woonde, was het niet anders geweest. De laatste paar jaar was hij rusteloos. Hij wilde voortdurend naar buiten, ongeacht het weer. Binnen verveelde hij zich. Lezen ging niet langer, de televisie boeide hem niet, naar de dagopvang wilde hij niet. Met de mensen daar had hij niets gemeen, vond hij. Bovendien zag hij het nut niet in van al dat schilderen, koekjes bakken, bloemschikken of wat ze verder bedachten om hem van de

straat te houden. Een zorgboerderij? Hij moest er niet aan denken. Hij wilde niet beziggehouden worden, hij wilde bij Judith zijn. Leo begon als een hondje achter haar aan te lopen, hij liep zelfs met haar mee tot in de wc, ze werd er soms gek van. Voor het eerst drong het tot haar door dat zijn doorlopende aanwezigheid haar verstikte. Om lucht te krijgen, en in de hoop dat het hem enigszins zou vermoeien, ging ze zo vaak mogelijk met hem wandelen, want met zijn lichamelijke conditie was niets mis. Ze liepen hand in hand, niet veel anders dan vroeger, met dit verschil dat Leo de blik voortdurend op de grond gericht hield, zich niet langer bewust van zijn omgeving. Judith kon het niet helpen dat ze soms dacht dat ze er misschien een hond bij moest nemen, dan hadden die dagelijkse rondjes door de buurt tenminste een doel. Ze schaamde zich vrijwel onmiddellijk voor die gedachte, maar de associatie met het uitlaten van de hond schoot sindsdien met enige regelmaat door haar hoofd.

Ze werkte inmiddels zo veel mogelijk thuis om hem gezelschap te houden.

‘Waarom ben ik hier?’

‘Je woont hier.’

‘Ik woon hier helemaal niet. Ik ga naar huis.’

Natuurlijk probeerde ze hem er iedere keer weer van te overtuigen dat hij thuis was, maar hij geloofde haar niet, werd driftig, beweerde dat ze hem opsloot en liep dan buiten zichzelf van woede de deur uit. Judith had geen andere keuze dan achter hem aan te gaan. Ze volgde hem op enige afstand, zoals in een slechte detective, om te voorkomen dat hij haar zag, omdat hij anders begon te rennen om haar

kwijt te raken. Dat kon uren zo doorgaan, tot hij vergat waar hij was. Dat was het moment om hem te benaderen. Meestal deed ze of ze hem toevallig tegenkwam. Dan klaarde zijn gezicht op: ‘Hé, schat, wat een toeval, jij hier. Wat heerlijk!’ Dat gebeurde soms drie of vier keer per dag en op den duur ook ’s nachts. Ze had hem er de laatste paar jaar vaak om vervloekt.

Voor hun vrienden was het al veel eerder duidelijk dat het niet meer ging. Een aantal van hen moest ze regelmatig inschakelen om op hem te passen, hem af te leiden en bezig te houden als ze voor haar werk toch buitenshuis moest zijn. Judith had tegen beter weten in nog lange tijd gedacht dat het zo’n vaart niet zou lopen doordat ze hem consequent overal mee naartoe bleef nemen: naar concerten, theater, etentjes, het café. Maar dat bleek zelfbedrog. Ze haatte zichzelf toen ze moest toegeven dat niets wat ze deed of had gedaan zijn ziekte kon vertragen. Ze haatte het gelijk van hun vrienden. Ze haatte de wereld die niet was ingericht op de groeiende beperkingen die ze ondervonden bij hun pogingen – nou ja, háár pogingen – zich niet te laten inperken door die godvergeten ziekte.

Pas nadat ze Leo eindelijk had ondergebracht in een verpleeghuis, had ze zich gerealiseerd dat het ‘thuis’ dat hij had gezocht waarschijnlijk het ouderlijk huis was geweest, in Rotterdam – een van de vage herinneringen die Alzheimer hem nog gelaten had. Dat zijn wanhoop minstens zo groot moet zijn geweest als de hare. En dat hun situatie en haar onvermogen de handdoek in de ring te gooien een zware wissel hadden getrokken op het geduld en het begrip van het slinkend aantal vrienden die hen omringden. Leo

nam niet langer deel aan gesprekken, kon niet volgen waar ze over gingen en voelde zich in toenemende mate buitengesloten. Hij werd er ongedurig van en kwaad. Steeds vaker eindigden bijeenkomsten die gezellig hadden moeten zijn in een overhaast vertrek. Steeds minder werden ze gevraagd te komen eten of mee uit eten te gaan.

Nu vindt Judith het bijna plezierig als ze Leo niet in zijn woning aantreft. Nu is ze blij dat hij vrij is om binnen de grenzen van het terrein te gaan en staan waar en wanneer hij wil. Hoewel het een gesloten instelling is die hij niet op eigen houtje kan verlaten, lijkt hij geen moment het idee te hebben dat hij opgesloten zit. Hij voelde zich bij haar meer een gevangene dan hier, denkt ze met een mengeling van ironie en berusting, terwijl ze aanbelt bij nummer 17, waar hij vaak naar binnen loopt. Ze heeft geluk, Leo staat naast een van de verzorgers met z'n handen op z'n rug toe te kijken hoe ze aan het strijken is.

Ze prijst zich gelukkig met deze locatie, die ze na lang zoeken gevonden heeft. Niet de gebruikelijke betonnen blokkendoos met lange gangen, kleine kamertjes, een troosteloze gemeenschapsruimte en een cijferslot op de buitendeur, waar niemand zonder toestemming in of uit kan, maar eerder een soort bungalowpark. Dat was tenminste haar associatie geweest toen ze er de eerste keer doorheen liep. Woningen met een eigen terras, een plein met zitjes, bomen, planten en bloemen, een restaurant en een café, een supermarkt, een theater, een werkplaats en een kapper. De pleintjes en de straatjes hebben er een naam. De deuren van de woningen zijn open. Wel wordt je

verzocht aan te bellen voor je er binnengaat, je komt ten slotte op bezoek, op het privéterrein van de zes of zeven bewoners en hun verzorgers. Je komt binnen in een grote woonkamer met een eetkamer en aangrenzende open keuken, want er wordt iedere avond gekookt. Aan weerszijden van de gemeenschappelijke ruimte zijn de eenpersoonskamers en de badkamers met wc.

‘Kijk eens wie daar is, Leo,’ en tegen Judith: ‘Hij heeft hier vanochtend koffie zitten drinken en nu helpt hij me met strijken.’

Ondanks de aanmoediging is Leo te veel in beslag genomen door het strijken om te reageren, dus zegt Judith: ‘Dag, lieverd.’

Bij het horen van haar stem kijkt hij op, spreidt de armen en zegt: ‘Ha jongen! Jij hier! Wat heerlijk dat je er bent!’ en tot de verzorgster: ‘Dat is mijn vrouw.’ Hij haalt al enige tijd de geslachten door elkaar, of misschien alleen de woorden waarmee ze worden aangeduid, dat weet ze niet precies. Maar hij herkent haar nog steeds en dat is een zegen, want geen vanzelfsprekendheid in deze omgeving. ‘O schat, wat een toeval dat we elkaar hier tegenkomen!’

Ze glimlacht. ‘Ik was naar je op zoek. Heb je zin om met me mee te gaan en samen iets te gaan drinken?’

‘O, ja hoor. Hoeveel mensen zijn daar? Drie, vier, zes?’

‘Nee, wij met z’n tweetjes.’

‘O? Leuk!’

Leo heeft een goede dag. Dit is tegenwoordig al een hele conversatie voor zijn doen, met woorden die een logische volgorde en betekenis hebben en ook door hem min

of meer worden begrepen. Leo's vocabulaire bestaat nog voornamelijk uit losse woorden en zinnen die vroeger tot zijn standaardrepertoire behoorden en die vooral betrekking hadden op hun verhouding, zoals 'Judith, wat hou ik van je' of 'Wat hebben we het goed'. 'Komt wel goed' en 'We zien het wel' hadden zich ook nog ergens gehecht aan de wanden van Leo's brein. Hij was altijd zeer bedreven geweest in Gods water over Gods akker te laten lopen, wat dan ook niet zelden tot flinke overstromingen had geleid. Vroeger werd dat laatste zinnetje meestal nog voorafgegaan door 'Een mens lijdt het meest door het lijden dat hij vreest...' Tegenwoordig leidt het een eigen leven en kan Leo plotseling, als uit het niets en tot niemand in het bijzonder zeggen: 'We zien het wel.'

'Kijk, allemaal mensen.' Leo wijst naar een groep Japanners die zich hebben verzameld in de grote hal rond een van de twee staffeden wier voornaamste bezigheid bestaat uit het geven van rondleidingen door het complex. Ze had de touringcar al buiten zien staan.

Leo's verpleeghuis blijkt tevens een soort zorgmodel te zijn. Van heinde en ver – vorige week stuitte Judith nog op een groep Australiërs – komen er beleidsmakers, directies van zorginstellingen en verpleegkundigen om te kijken hoe ze hier omgaan met mensen met dementie. Het had haar aanvankelijk nogal geërgerd, ze had het beschouwd als een vorm van aapjes kijken, maar de bewoners leken er geen last van te hebben.

Tegen een niet gering bedrag, ruim 100 euro per persoon exclusief lunch, maar met inbegrip van een drankje,

worden de bezoekers rondgeleid door een wereldje waarin zo goed en zo kwaad als het gaat wordt geprobeerd het normale leven na te bootsen. Zo wordt er rekening gehouden met het milieu en de leefstijl waaraan de bewoner gewend is. Dat zie je in de aankleding en inrichting van de woningen. In Leo's woning staan altijd verse bloemen op tafel, hoor je zachte klassieke muziek en wordt wijn gedronken bij het eten. Iedere woning heeft een budget, waarmee het vaste team van verzorgers moet rondkomen. Zij runnen het huishouden, in de letterlijke betekenis van het woord. Dat houdt in dat ze de bewoners niet alleen verzorgen en verplegen, maar dat ze ook zelf boodschappen halen, koken en de was doen. Dat bespaart enorm veel overhead en het zorgt voor een huiselijke sfeer in de woning. Ook dit huis wordt gefinancierd uit algemene middelen en zucht onder de bezuinigingen. De rondleidingen zijn hard nodig om de gaten in de begroting te helpen dichten.

3

‘DE ENIGE NAAM die ik nog kan onthouden is Alzheimer,’ grapte haar vader altijd als hij weer eens was vergeten hoe iemand heette. Het werd een gevleugelde uitdrukking in hun gezin, hij was zijn hele leven al slecht geweest in namen en bovendien was hij de leukste thuis. Ze konden er wel om glimlachen. Temeer daar hij verder geen spoor van geheugenverlies of gaten in zijn geheugen vertoonde. Zijn hersens hadden minimaal honderd kunnen worden als de longkanker er geen stokje voor had gestoken.

Alzheimer of kanker, ze wist niet wat hoger staat in de hiërarchie van het leed, bezien vanuit degene die eraan lijdt. Tot nu toe was Judith slechts toeschouwer geweest. Ze behoorde tot de ‘gelukkigen’ die hun dierbaren verloren hadden aan de dood vanwege ouderdom, kanker of beide. Voor het eerst was het nu anders. Voor het eerst verloor ze iemand van wie ze zielsveel hield al tijdens zijn leven. Haar geliefde om precies te zijn. Ze kon hem weliswaar nog omhelzen, maar geestelijk was hij al voorgoed weg.

Ongeveer zes jaar geleden was door de neuroloog vastgesteld dat Leo alzheimer had. Dat was niet heel verrassend

meer, gezien de jaren die hij erover gedaan had om de moed te vatten zich te laten onderzoeken. Ook zonder allerlei geheugen- en reactietestjes, de hersenscan en een pijnlijke ruggenprik was het duidelijk dat hij in verwarring raakte als hij te veel prikkels kreeg, meer dan één ding tegelijk moest doen, iets moest uitrekenen, of wilde weten hoe laat het was.

Na het onderzoek had Judith, duizelig van alle informatie en niet in staat goed te luisteren, gevraagd of de neuroloog de diagnose wilde samenvatten en op schrift wilde zetten.

‘Na uitvoerig onderzoek waaronder neurologisch, neuropsychologisch, laboratorium-, EEG- en MRI-onderzoek, alsmede onderzoek van het door middel van een lumbaalpunctie verkregen hersenvocht, is onomstotelijk vast komen te staan dat hij lijdt aan de ziekte van Alzheimer, in een matig-ernstig stadium. Afgaande op de resultaten van het neuropsychologisch en MRI-onderzoek kan worden afgeleid dat deze ziekte minimaal vijf jaar daarvoor reeds moet zijn begonnen.’

Het was moeilijk te bepalen hoe en wanneer precies de alzheimer zich begon te manifesteren. Iedereen vergeet weleens een naam, een boodschap, een afspraak, z'n sleutels of waar hij z'n bril heeft gelaten. Iedereen mist weleens een afslag, voegt weleens per ongeluk tweemaal zout toe aan z'n stoofschotel, vergeet een belangrijk ingrediënt of vertelt voor de tweede keer een verhaal. Iedereen moet weleens een noodstop maken als er uit het niets een fietser opduikt. Althans, denkt ze nu, dat maak je jezelf wijs in het